

AZ INTENZÍV VADGAZDÁLKODÁS ÉS VADÁSZTURIZMUS KEZDETEI A DRÁVA MENTÉN

Szabó Máté

PhD hallgató; Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola; porgolin@gmail.com

DOI: 10.15170/TVT.2022.07.03.05

Absztrakt

A tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a dualizmus időszakában a dél-dunántúli uradalmak erdőgazdálkodási rendszerébe illeszkedő vadászati tevékenység milyen sajátosságokat mutat. Bemutatom a térség uradalmainak erdészeti és vadászati sajátosságait. A dél-dunántúli vidék mindig is híres volt a kimagasló minőségű vadállományáról, amelynek máig tartó eredményei vannak. A vadászatok egyszerre voltak a magasabb rangú társadalmi rétegek számára úri szórakozások, a közösségi lét sajátos formái, társasági összejövetelek, amelyek ugyanakkor lehetőséget teremtettek a résztvevők kapcsolatainak építésére is. A vadászatok nem nélkülözheték a tudatos vadgazdálkodás kialakítását. A vizsgált korszakban több uradalomban is erőfeszítéseket tettek a vadgazdálkodás fejlesztésére. Az ebben érdekelt arisztokrata földbirtokosok újabb és újabb vadászható vadfajokat telepítettek földjeikre. Híres vadászterületeket, vadászkertereket alakítottak ki. Sok helyen jelentős tőkét fektettek be vadászházak és vadászkastélyok építésébe. Sok energiát fordítottak a vadászatot kiszolgáló infrastruktúra kialakítására is. A vadgazdálkodás kialakítása képzett és jól fizetett agrárszakembereket kívánt. Rávilágítok arra a tényre, hogy a mai kor legjelentősebb vadászati létesítményeinek és rendszereinek az alapjait az általam vizsgált korszak haladó és előre mutató szakmai munkát és fejlesztéseket felmutató uradalmaiban fektették le.

Kulcsszavak: vadgazdálkodás, vadászterület, vadászat, erdő, uradalom

THE BEGINNINGS OF INTENSIVE WILDLIFE MANAGEMENT AND HUNTING TOURISM ALONG THE DRAVA

Abstract

In my study, I examine the peculiarities of hunting activities that fit into the forest management system of the South Transdanubian estates during the period of dualism. I present the forestry and hunting characteristics of the estates in the area. The South Transdanubia region has always been famous for its high-quality wildlife, which has had lasting results. The hunts were simultaneously gentlemanly entertainments for the higher social strata, special forms of communal existence, social gatherings, which at the same time created an opportunity to build relationships between the participants. Hunts could not do without the development of conscious game management. During the period under study, efforts were made to develop game management in several estates. The aristocratic landowners interested in introducing more and more huntable game species on their lands. Famous hunting grounds and hunting gardens have been established. In many places, significant capital has been invested in the construction of hunting lodges. A lot of energy has also been put into building hunting facilities and related infrastructure. The development of game management required trained and well-paid agricultural professionals. In my study, I highlight the fact that the foundations of today's most significant hunting facilities and systems were laid in the estates of the period I studied, showing progressive and forward-looking professional work and developments.

Keywords: game management, hunting area, hunting, forest, manor

1. Bevezetés

Az utóbbi évtizedek jelentős politikai és gazdasági változásai a vadgazdálkodási ágazatban is éreztették hatásukat. A vadgazdálkodási ágazat napjainkra nem csak a vadászat számára keretet adó szaktevékenység összefoglaló neve, hanem egy gazdasági ágazat, amely része a vidék gazdaságának (SCHIBERNA – SZALAI 2015). Európa területén Magyarország vadászati hatalomnak számít, amelyet ökológiai adottságainak és nagy múltú vadászati kultúrájának köszönhet. Vadállományunk, mint megújuló természeti erőforrás évről-évre termelődő hozamai (trófea és vadhús) bel- és külfiacra egyaránt kerülnek (MAGYAR 2020). A vadállományunk, mint hasznosítható természeti erőforrásnak a megőrzése nem csupán a vadgazdálkodás feladata, hanem vidékfejlesztési érdek is. A vadállomány és élőhelye is táji, természeti értéket képvisel, szerepe van a vidéki lakosság életkörülményeinek javításában, tehát szerves részét képezi a vidékfejlesztési folyamatoknak (BODMER - LOZANO 2002; BOHNE, 2007). Kontinensünkön még manapság is presztízsértékű a magyarországi vadászat, jó minőségű a vadállomány, a vadlétszám pedig szinte szavatolja a sikert. A Magyarországra látogató külföldi vendégvadászok száma 2003-ban 22-24 ezer fő körül mozgott. (VAJDICS 2003) Érdemes megnézni, hogy 2003-ban a külföldi és hazai vadászok által elejtett trófeás vad megoszlása hogyan alakult. A külföldiek 25.615 db-ot ejtettek el, ami 54,5%-a volt az összes elejtett trófeás vadnak. 2019-ben 26.809 db-ot ejtettek el, ami 37,2%-ot jelentett a hazai és külföldi vadászok által összesen elejtett darabszámhoz képest (VADGAZDÁLKODÁSI ADATTÁR 2021). Látható, hogy a hazai vadásztársadalom súlya egyre jelentősebbé válik a külföldi vendégvadászok mellett.

A vadgazdálkodás egy hagyományos, mégis fejlődni képes ágazat, ezért jelentős mértékben hozzájárulhat a vidéki térségek fejlesztéséhez, a foglalkoztatási viszonyok javításához, a jövedelemszerzési lehetőségek bővítéséhez és a turisztikai potenciál erősítéséhez. Mindezek mellett nagy szerepe lehet a természeti, és táji értékekben gazdag területek, vidékfejlesztési térségek hatékony, hosszú távú fejlesztésének előidézésében, és integrált módon kielégítik a vidékfejlesztésben oly fontos mező- és erdőgazdálkodási, rekreációs igényeket is (MAGDA-MARSELEK 2010).

Napjainkban is jelentős relevanciával bír a téma, mivel kitörési pontként a térség természetközelségén és természeti kincsein alapuló különböző turizmusformákat fogalmazzák meg a szakemberek. Megfigyelhető továbbá, hogy a tömegturizmus mellett egyre erősödik az alternatív turisztikai termékek iránti kereslet is (GONDA 2017). Az alternatív formák között az ökoturizmus, az új, eddig turisták által nem, vagy kevésbé látogatott helyszínek között az érintetlen természeti területek egyre növekvő jelentőséggel bírnak – ez pedig a Dráva-mente számára fejlesztési és egyben kitörési lehetőséget jelenthet (CSAPÓ – MARTON 2010). A vidéki aktív turizmushoz sorolható a vadászturizmus, és a vidéki természeti turizmushoz az állat-megfigyelés (DÁVID 2007). A vadászturizmusban hatalmas lehetőség rejlik, hiszen összekapcsolható a vidékfejlesztéssel, csökkentheti a munkanélküliséget, segítheti az elmaradott térségek felzárkóztatását, ráadásul hozzájárulhat a természeti és kulturális értékek megőrzéséhez is (WALLENDUMS 2012).

2. Szakirodalmi háttér és módszerek

A tanulmányom a magyar gazdaság történetének egy érdekes időszakának viszonyaiba próbál bepillantást nyújtani a dél-dunántúli uradalmi erdőgazdálkodás, vadgazdálkodás és a vadászat fejlődésének bemutatásán keresztül. A dél-dunántúli nagybirtokok és erdők történetével már eddig is többen foglalkoztak. A hazai uradalmi fejlődés főbb szakaszait Kaposi Zoltán elemezte (KAPOSI 2001). Ő volt az többek között, aki arra volt kíváncsi, hogy a piacgazdaságra való áttérés korában hogyan változott meg az erdőgazdálkodás rendszere, s hogyan vált az erdei haszonvételek között egyre fontosabbá a vadászat (KAPOSI 2017).

Magyar Eszter vizsgálta az 1879. évi erdőtörvény hatásait a Somogy megyei erdőgazdálkodásra, feltárva a gróf Festetics-hitbizomány erdőgazdálkodásának sajátosságait (MAGYAR 1981). T. Mérey Klára az 1879 előtti erdőgazdálkodás történetét kutatta Somogy megyére vonatkozóan (T. MÉREY 1968).

Magam is folytattam kutatásokat a Dráva mente jelentősebb uradalmaira vonatkoztatva, alapvetően a dualizmus kori erdőgazdálkodás változásait keresve (SZABÓ 2019). Viszont kimondottan a Dráva mente térségének vadgazdálkodásával és vadászatával még nem nagyon foglalkoztak a kutatók az általam vizsgált időszakokra vonatkoztatva.

Alapvetően levéltári kutatásokat végeztem a témában. Főleg a térség uradalmainak a vadgazdálkodási és vadászati gyakorlatait és bevett szokásait vizsgálva. Nagy hangsúlyt fektettem továbbá a korabeli sajtóanyagok áttanulmányozására is, amelyekből pontosabban kirajzolódhatott előttem a korabeli térségi vadásztársadalom tagjainak egy-egy nagyobb jelentőséggel bíró vadászati eseménye, vadászturisztikai beruházása és bevezetett vadgazdálkodási újdonságai. Ezek mellett természetesen figyelmet fordítottam a korabeli és mai irodalomra, statisztikákra is. A kutatás során a nagyüzemi erdőgazdálkodás keretein belül a vadászati szokásokat és a vadászturizmust elemeztem.

3. A dél-dunántúli és a Dráva menti térség adottságai

Milyen is volt a 19. században a Dráva vidéke? A választ legegyszerűbben a korabeli történeti statisztikusok leírásai alapján fogalmazhatjuk meg. Rummy György Károly 1812-es munkájában megemlíti a Dráváról, hogy a legnagyobb folyója a megyének, amely *„Tirolból veszi eredetét s Karinthián és Stájerországon áthaladva Magyarország három vármegyéjét, tudniillik Zalát, Somogyot és Baranyát választja el Horvátországtól és Szlavóniától. Ez a folyó ezen Somogy vármegye határán mindenütt homokos területeken folyik keresztül, s így szilárdsággal nem rendelkező partok által övezetvén, igen nagy sebességgel rohan. Ebből származik részint kanyargós folyása, részint partjainak gyengesége és leomlása, végül pedig a kanyarok következtében meglassult és megemelkedett víz által a szomszédos földterületeken okozott áradás”* (TÓTH 1988). Pár évtizeddel később Fényes Elek a Drávát így jellemezte a térséget: *„A Dráva folyása felette sebes, áradásaival sok kárt okoz. Partjait híres bikkesek és tölgyes erdők kísérik”* (FÉNYES 1836). A vármegye nagy ismerője, Csorba József 1857-ben kiadott munkájában megjegyezte, hogy *„a Dráván keresztül ember emlékezetétől fogva voltak, s vannak hajóval s egy pár helyen híddal is közlekedések: így Sztáránál, Dráva Sz.-Mártonnál, Bartsnál Szlavónia Veröcze megyéjébe át: Heresznyénél a varasdi ezred földjére, Dörnyéről - hol még én is igen szép fa-hidra emlékezem -, úgy Légrádnál horváth országba van kompon biztos közlekedés is”* (CSORBA 1857:58). A Dráva sokáig szabályozatlan és igen vad folyó volt. A szabályozás előtt a Dráva bal parti völgyét a folyó fattyúágai hálózták be, mert a főmeder gyakran változtatta a helyét. A Dráva Légrádtól a Dunáig 454 km-ről 182 km-rel 272 km-re rövidült, aminek következtében a folyó jelentősen beágyazódott (IHRIG 1973:273).

4. A térség erdőgazdálkodásának fontosabb vonásai

A tradicionális társadalmaknak fontos volt, hogy a lakóhelyük közelében megfelelő méretű és minőségű erdők legyenek, amelyek ki tudták elégíteni a közösségek számtalan formában megjelenő igényeit. Hogy mit adott az erdő az embernek, az népességenként, kultúránként, avagy az erdők jellegéből is következően eltérő volt. A magyarországi erdőségekre tekintve először is azt emeljük ki, hogy az erdők sokáig élelemforrásként funkcionáltak. Gondoljunk csak a vadászat számtalan formájára; a különböző ehető növények, bogyók, erdei gyümölcsök, gombák szerepére. Azonban a mezőgazdasági technika javulásával, valamint a vadászati jogok, illetve a szabad erdőélés megszorítása miatt e funkció a 19. században látványosan lecsökkent. Továbbra is nagy volt a jelentősége az erdőkből kinyerhető építési

alapanyagoknak (MAGYAR 1981). A fa univerzális alapanyag volt a 20. század közepéig, építési anyagként való hasznosítása a régi tömésházak, falazatok, gerendák, lécek, tetőfedő anyagok, deszkák esetében meghatározó jelentőségű volt, de a bútorok és egyéb háztartási eszközök nagy része is fából készült (KAPOSI 2009: 85.; KAPOSI 2007: 28).

A 19. század második felében felgyorsultak az erdőirtások Magyarországon. Ezek legfőbb oka a gabonatermelés bővítéséhez szükséges területnyerés volt. Az uradalmak egyre nagyobb erdőket irtottak ki a dél-dunántúli vidéken is. A hg. Batthyány hitbizomány négy uradalmában, köztük a Dráva és a Mura menti nagykanizsai és a ludbregi nagybirtokon az 1870-es években mintegy 3000 hold erdőt irtottak ki, s tettek szántóvá (KAPOSI 2020/a; KAPOSI 2013). A nagy erdőirtások korában a legnagyobb áremelkedés a különböző fafajú rönk termékeknél volt megfigyelhető. Nagy veszélyt jelentett az erdőkre a többnyire szakmaiatlan módon történő a gazdálkodás is.

A 19. század második feléig a makkoltatás volt még az egyik legnagyobb bevételt jelentő haszonvételi forma a Dráva menti erdőségekben, hiszen ekkoriban messze földön híresek voltak a makktermő erdők. Nem véletlenül írta a 20. század elején Hirsch Alfréd, hogy *„erdőkben különösen bővelkedett a Dráva mente vidéke, s ősidőktől fogva egyike volt az ország legnagyobb sertésenyésztést űző vidékeinek”* (HIRSCH 1903:64). A makkhullás idejére távoli vidékekről is hajtottak disznó kondákat ezekbe az erdőkbe, ahol bérleti díj fejében felhizlalhatták a disznókat. *„A disznó felnevelésére az a takarmány szolgál, melyet maga keres a legelőn vagy az erdőben. A hizlalás is gyakran tölgy vagy bükkmakkon történik, különösen Szlavóniában és Szerbiában. A tölgy előnye a bükkal szemben, hogy puha húst és szalonnát nevel”* (DITZ 1993:174). A makkszezon elmúltával a kereskedők a disznókat elhajtották a piacaik felé, később, a vasútvonalak kiépülésével már modernebb szállításra is volt lehetőség.

A gubacsszedés további mellékjövedelmet jelentett az erdőgazdálkodóknak a Dráva melletti erdőségekben (CSORBA 1857). Az állati bőrök kikészítése során mindig nélkülözhetetlen volt a cserzőanyag. Kezdetben a kocsányos tölgy gubacsából, a cserszömörce leveléből, fiatal hajtásából, illetve egyes fafajok (tölgy, lucfenyő, vörösfenyő, nyír) fiatal kérgéből vonták ki a csersavat. A 19. század vége felé megnőtt a cserkéreg iránti igény Nyugat-Európában, ami által a magyar cserkéreg keresett erdei melléktermék lett olyannyira, hogy ebben az időben az erdőgazdálkodás céljaként rövid vágásfordulóval kezelt cserhántásos sarjerdőket terveztek (RUMPF 2016:371).

Az 1879. évi XXXI. tc. rendelkezései szerint a térségben az állami kezelés alá tartozó erdőbirtokok vezetését a kaposvári állami erdészeti hivatal látta el; a nem állami kezelés alatt levő, de kötött erdőbirtokok kezelésének ellenőrzését pedig a pécsi kerületi adófelügyelőség végezte (UJVÁRY 1914). Az új erdőtörvény teljesen új alapokra helyezte az uradalmi erdőgazdálkodás lehetőségeit. Az uradalmak egyre inkább törekedtek a megfelelő szakmai ismeretekkel rendelkező szakembergárda alkalmazására. Egyrészt azért, mert az új rendelkezéseknek próbáltak megfelelni, másrészt pedig konjunktúra volt a jó minőségű fatermékek értékesítése terén. Több jelentősebb faipari vállalkozás is megalakult már ekkorra az általam vizsgált területen, amelyek jelentős piacot biztosítottak az uradalmaknak.

Az uradalmak számára az 1879. évi erdőtörvény hatályba lépése után az egyik legfontosabb feladat a törvény által előírt üzemtervek elkészítése volt. Ezek az üzemtervek minden általam vizsgált uradalomban elkészültek az 1880-as években. Az üzemtervek minden esetben 10 éves ciklusokra szóltak. Ahhoz, hogy az üzemterveket el tudják készíteni, minden nagybirtokon kialakítottak különálló gazdálkodási egységeket, amelyeket erdőrészleteknek neveztek el. Mindegyik saját azonosítóval is rendelkezett, a könnyebb beazonosíthatóság érdekében. Az üzemtervezési munkálatokkal párhuzamosan zajlott a térképezés: ekkor

készültek el a pontos erdészeti térképek, amelyek nagymértékben javították az erdőrészeket beazonosítását.

A dél-dunántúli uradalmak az erdőgazdálkodás irányítását nagyjából hasonlóan szervezték meg. A Festeticsek berzencei uradalmában az erdőterületek sok kisebb erdőrészből álltak, amelyek három gazdálkodási egységbe voltak felosztva az 1880-as évektől. Ezeket az egységeket erdőgondnokságoknak nevezték. A három központ Curgó, Háromfa-Agarév és Tarany településekre került, mindegyik gondnokság élén egy okleveles erdőtiszt állt. Ők biztosították a gazdálkodás magas szintű szakmaiságát. Alájuk tartozott 1-1 szakvizsgával rendelkező erdőőr és 2-5 vizsgával nem rendelkező erdőőr is, aki a terepen történő operatív munkálatokért felelt, illetve az erdőterületek őrzéséért, amely kiterjedt az illegális fakitermelések és mellékhaszonvételek megakadályozására és felderítésére. Továbbá feladataik közé tartozott az apróvad állomány védelmének érdekében a ragadozó vadfajok folyamatos elejtése is, hiszen az apróvad állományra gyakorolt hatás csökkentésének egyik lehetősége a ragadozó állomány csökkentése (SZEMETHY – HELTAI 2000). Fontos volt szerepük az erdőkre nagy veszélyt jelentő tüzesetek megakadályozásában is, hiszen káros gyújtogatások is előfordultak (LUKÁCS 2009). Ennek a három erdőgondnokságnak a következő gazdálkodási szintje az erdőrészt volt, amelyek egy-egy földrajzilag jól elkülönülő egységet képeztek. Az erdőtagokon belül megkülönböztettek erdőrészeket is. Az erdőtagok szinte minden esetben el voltak határolva egymástól, az tagba foglalt erdőterületek kiterjedése 30 és 80 kat. hold között mozgott. Mind az erdőrészeket, mind pedig az erdőtagok rendelkeztek saját azonosítóval is, amelyek az erdészeti térképeken is szerepeltek. A területek pontos beazonosíthatósága volt az alapja a professzionális erdőgazdálkodásnak (MNL.SML.IV.428.134.d.). Berzence mellett a lakócsai vallásalaphoz tartozó uradalomban hasonló törekvéseket láthatunk; a vajszlói közalapítványi uradalomban a gazdaság vezetői arra törekedtek, hogy az akkor még gazdag erdőket „erdőgazdasággá” változtassák (SZABÓ 2019).

5. A vadászati jog és a vadászat helyzetének változása

A hazai uradalmi gazdálkodás rendszerében az erdők védelme és az erdőgazdálkodás minőségének megalapozása mellett egyre fontosabbá vált, hogy a 19. század második felére kialakult egy konszenzus a tekintetben, miszerint a vadállomány állapotán javítani kell. Létre jöttek az első szaklapok, folyóiratok, amelyek a vadászat helyzetével, a vadállomány megújításának szükségességével foglalkoztak, így pl. 1857-ben a *Lapok a lovászat és a vadászat köréből*, majd 1858-ban a *Vadász és Versenylap*. Ezek az újságok a vadállomány rossz állapotával foglalkoztak és egy új szabályozás létrehozását sürgették. 1858-ban a Magyar Erdészeti Egyesület kapott felkérést egy új vadászati törvénytervezet kidolgozásra, azonban a tervezet nem jutott kötelező érvényű felhatalmazáshoz. Egyre több vadászattal foglalkozó könyv jelent meg (MAKAY-BERŐ 2020:64). A vadaskerteket felélesztették, új fajok meghonosításával kísérleteztek, mint pl. a siketfajd (MOLDOVÁN 1980:38-40). Rontotta a helyzetet, hogy a számos erdőt kivágtak, az erdőállomány csökkent, míg a szántóföldek mérete nőtt. Ez a vadak életterét jelentősen megváltoztatta. Egyre inkább megfigyelhetővé vált, hogy a mezőgazdaságból élők és a vadállomány fejlődéséért munkálkodó vadászok között nőtt a feszültség a vadállomány által okozott egyre nagyobb mértékű vadkárok miatt. A nagy vízszabályozások, lecsapolások miatt a vizes élőhelyek száma is tovább csökkent (CSÖRE 1994:195-196). A vadászatról szóló 1872. évi VI. törvénycikk felváltotta a régi 1802. évi XXIV. törvénycikket. A törvénycikk 1 paragrafusa egyértelműen kimondta, hogy „*a vadászat joga a földtulajdonjog elválaszthatatlan tartozéka*”.

A vadászat, mint az erdővel szoros kapcsolatban álló mellékhaszonvételel egyre nagyobb jelentőséggel bírt az uradalmi tulajdonosok számára a 19. század végére. Fokozatosan teret

nyert a professzionális, intenzív vadgazdálkodás gondolköre és gyakorlata is a magas hozzáadott értéket generáló erdőgazdálkodás mellett. Az általam vizsgált Dél-Dunántúl térségében több kimagasló vadgazdálkodási és vadászati teljesítményt felmutatni képes gazdálkodási egység is működött. Somogy és Baranya vadállománya mennyiségileg és minőségileg is a legjobb hírnévnek örvendett. Az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó évtizedeiben a kor általános elvárásai szinte kötelezővé tették az előkelő családok férfi és női tagjai számára, hogy az akkor lovagiasnak nevezett sportot űzzék, azaz vadásszanak.

Nem volt ez másképpen a bellyei uradalom birtokosánál, Habsburg Frigyes főhercegnél sem, ahol nemcsak a családfő, hanem felesége és lányai is szenvedélyes vadászok voltak. Izabella hercegné „*a bellyei erdőség nem egy nemes példányát ejtette el*” (PÉCSI NAPLÓ 1903). Az uradalom vadászházainak kilincseit szinte egymásnak adták Európa legelőkelőbb vadászai, közöttük gyakran uralkodók is. Az első fejedelmi vadászatot 1893 szeptemberében tartották, ahova II. Vilmos német császár és Albert szász király voltak hivatalosak. 1897 őszén a második ilyen jeles alkalmon pedig I. Ferenc Józsefet és II. Vilmost látták vendégül (KAPOSI 2020/b). A német császár harmadik itteni vadászatát 1903. szeptember közepén rendezték; az uralkodó szállását az éppen nemrég felújított karapancai ún. kiskastélyban jelölték ki. Utoljára, negyedik alkalommal 1910 szeptemberében vadászott II. Vilmos a bellyei uradalomban, ekkor a már elkészült karapancai nagykastélyban szállt meg.

1. ábra: A karapancai nagykastély a bellyei uradalomból

Forrás: <https://www.wikiwand.com/hu/Karapanca>

A helyi sajtó nagy lelkesedéssel és lojalitással igyekezett folyamatosan követni a történéseket. A *Bácska* című vármegyei közlöny 1903-ban először írt a felséges vendég fogadására megtett előkészületekről, majd egy másik terjedelmes cikkben köszöntötte a „... *germán Cäsart, aki most már ismételten dokumentálja a magyar nép iránti rokonszenvét eljövételével.*” A magas rangú arisztokratákat elsődlegesen a puskájuk célkeresztjében várhatóan feltűnő, kapitális agancsú bellyei szarvasbikák motiválhatták elsődlegesen. Ezen vadászatok alkalmával előfordult a programok között rétisas vadászat is (NEBOJSZKI 2009). Nagy hangsúlyt fektetett az uradalom a kiemelt vendégek elszállásolására is. A néha több tucat embert is kitevő vadászvendégeknek a legtöbb esetben a karapancai kastélyban biztosítottak szállást a megrendezett vadászatok alkalmával. Ez a kimagasló vadászélet a területen meg is látszott az

éves lőjegyzékekben is. Tudjuk pl., hogy Frigyes főherceg magyaróvári, bellyei, seelovitz, tescheni és véglesi uradalmaiban 1905-ben összesen 264 db szarvasbikát, 672 db őzbakot, 10367 db fácánt és 16502 db foglyot ejtettek a vadászok (VADÁSZ LAP 1906).

A térség másik híres vadásza hg. Festetics Tasziló volt, akinek főleg a berzencei uradalmi vadászterületei és vadászatai lettek világhírűek. A kor vadászati szakmai közege elismerte a szakértelmét és vadgazdálkodási fejlesztéseit, fáradozásait, pl. azt is, hogy „számtalan erdésznek és vadásznak, derék és nagyszámú vadóví személyzetnek s azok családjainak nyújt kenyeret” (VADÁSZ LAP 1911). Évről évre rendszeresen voltak a területen rendezett a főúri vadászatok, ahol Ferenc Ferdinánd is tiszteletét tette több alkalommal. A napi vadászatok estői mulatozás követte: 1914-ben pl. egy ilyen vadászat alkalmával a szórakoztatás kedvéért megszervezték azt, hogy „a vadászatok alkalmával a kaposvári Barcza-Babári cigánybanda játszott” (SOMOGYI HÍRLAP 1914). Vadászati szezonban egyáltalán nem volt ritka, hogy egy „héten öt napos szarvasvadászatot tartottak” (SOMOGYI HÍRLAP 1906).

A Festeticsek mellett a Széchenyi és a Somssich grófok is előszeretettel rendeztek a birtokaikon rendszeresen vadászkatákat, vadászkatákban és szabadföldön is egyaránt. Jelentős méretű és minőségű vadállományal rendelkező vadászkaták voltak a Széchenyiek tulajdonában levő Lábodon, Tarnócán. Ezen uradalmak esetében is elmondható, hogy a vadászkatákat rendező uradalmak törekedtek a vadászkaták magas minőségű lebonyolításához szükséges háttérinfrastruktúra kialakítására és fejlesztésére. Mindegyik esetben a rendelkezésükre álltak megfelelő méretű és kapacitást biztosító kastélyok, a vendégek elszállásolását és szórakoztatását egy részét támogatva (KAPOSI 2018). A különlegesebb vadászkatákra ritka állatfajokat szereztek be a vadászkatákba a vadászkaták emelése érdekében. Ilyen esemény volt, amikor az egyik alkalommal a tulajdonos a hamburgi Hagenbeck cégnél száz darab kisázsiai vadmacskát rendelt a vadászkaták élénkítése céljából (SOMOGYVÁRMEGYE 1913). A vármegye főúrának legnagyobb részénél a vadállomány nemcsak kímélésben és gondozásban részesült, hanem mesterségesen is tenyésztették és annyira szaporították, hogy az őszi vadászkatákban egy napon 1000-2000 vad kerülhessen terítékre.

A térségben jelentős szakmai eredményeket felmutató, nemzetközileg is elismert vadgazda hírében állt Draskovics Iván gróf, aki apja halála után 1910-ben vette át birtokai kezelését, és egy híres és elismert vadgazdaságot épített ki a 12.000 holdas Sellye központú birtokán. Ebben az időben a sellyei vadaskertben már minőségi fejlesztések és vadgazdálkodási munkálatok folytak. Megemlíteném, hogy a 19–20. század fordulóján – ismereteink szerint – 118 kisebb-nagyobb nagyvadás vadaskert működött a történelmi Magyarországon (Horvát–Szlavónország nélkül). E vadaskertek megítélése a korabeli és napjaink vadász társadalmában is vegyes képet mutat. A kertek zöme a Felvidéken (57 kert – 48%) és a Dunántúlon (37 kert – 31%) volt, ezt követték az alföldi részek (16 kert – 14%). Kevés vadaskert (4 ill. 3 kert – 3%-3%) létesült az Északi-középhegységben és Erdélyben (FARAGÓ 2009). A már említett kertben a vizsgált időszakban a vadlétszámot lecsökkentették az ideális szintre. Az induló 35 db-ról a 30 év alatt felfutott a létszám 350 db-ra, s 1:1-es ivararány mellett 120-150 db-ra állították be az 1300 hektáros birtokrészen. Megpróbálták sokágú, nemes vérű szarvast beépíteni a tenyészetbe Dárdáról. Ezt úgy csinálták, hogy dárdai birtokán bögéskor megfigyelték, hogy hol fedez sokágú szarvasbika, s az ebből a rudliból tavasszal befogott bikaborjakat rövid nevelés után átszállították Csányoszróba. Itt kellett bizonyítani a sokágúságot, s ezt a tulajdonságot továbbadni. Amelyik nem adta át a bélyeget középkorban, azt kiemelték a tenyészetből. Draskovich leírja az első ízben német nyelven 1951-ben megjelent művében, hogy az áthozott borjak csak csekély számú része hozta a sokágú tulajdonságot. Az eljárás igazi sikere 1936-ban, tehát az indulástól számítva 56 év múlva jelentkezett. Ezután növekvő számban jelentek meg nagy súlyú és sokágú bikák, s hála az ősi

vérenek, nem raktak fel sokágú koronát úgy, hogy a szárvastagság vagy a súly csökkent volna. Fontosnak tartom azonban azt is megemlíteni, hogy a trófeák minőségére irányuló tenyésztési próbálkozásokat, amelyeket az előbbieken tárgyaltam, a jelenkori genetikai ismereteink nem támasztják alá teljes bizonyossággal.

Ilyen formán gyönyörködhetett az akkori vadászvilág évenként 12-14 kapitális bikában, amely 18-24 ágat rakott fel, 11-13 kg súly mellett. Egyébként a tenyésztés sikere olyan nagy volt, hogy már korán, Európa minden részéről jöttek az élővad-megrendelések. 1912-ben az orosz cár pétervári kertjébe visz fővadásza, Wladislav Chizek élő szarvast, de a megrendelők között vannak a francia hercegségek és Hohenlohe herceg is. A saját vadászterületein elejtett szarvasbikák különböző országokban rendezett kiállításokon a következő eredményeket érték el 1944-ig: 1 bika trófeája 13 kg felett, 6 bika trófeája 12 kg felett, 6 bika trófeája 11 kg felett, 12 bika trófeája 10 kg felett (DRASKOVICH 2008).

Draskovich Iván gróf, a szarvas megszállottja sellyei uradalmában fácántenyésztéssel is foglalkozott, jó eredménnyel. Tapasztalatokat fővadásza, Wladislav Chizek 1907-ben, Bécsben német nyelven kiadott, „*Praktische Anleitungen für den Künstlichen Fasanenaufzug*” című munkájában foglalta össze (HUNORMAGAZIN.HU). A kor szokásaihoz és kiemelkedő vadászati lehetőségeihez illően kiterjedt vadász kapcsolati hálóval rendelkezett Draskovich Iván is. Rendszeresen rendezett nagyvadás és apróvadás vadászatonkat, mely alkalmak lehetőséget biztosítottak a kor embere számára, hogy társadalmi, baráti kapcsolatokat alakítsanak ki és ápolják azokat. Ezen szervezett csoportos vadász események némelyike viszont nem múlhatott el sérülés és szerencsétlen baleset nélkül, mint ahogy ezt egy korabeli cikk is jól bemutatja az olvasói számára: „*Baranya-Sellyén, a Draskovich-féle birtokon, tegnap a földbirtokossal, gr. Draskovich Ivánnal (mint Pécsről táviratozzák) nagy szerencsétlenség történt. Szalonka vadászaton rendeztek és délután egy óra tájban éppen egy kis szilfás mellett akartak a vadász urak a hajtáshoz felállani, mikor a gróf mögött alig két lépésnyire ballagó egyik hajtó puskája véletlenül elsült és az egész töltés belement a gróf balcsípőjébe. A szerencsétlen ember rögtön összerogyott. Csak a legnagyobb óvatossággal bírták hazaszállítani a kastélyába, a hova táviratilag hívták az orvosokat Pécsről, Gráczból és Bécsből*” (VADÁSZ- ÉS VERSENYLAP 1890). Ezen magas színvonalú és nem egyszer nemzetközi felsőbb körökből származó vendégek számára megfelelő infrastrukturális háttérrel biztosított a sellyei kastély is, amely a szálláson túl helyszíne volt a vadászaton utáni vacsorák és estélyek lebonyolításának is.

A vadban gazdag belső-somogyi vidék, a hatalmas szarvasbikák kilövésének lehetősége keltette fel a vadászszennvedélyéről híres hg. Hohenlohe Kraft Keresztély figyelmét is. Vélelmezhetően egy, a szomszédos hg. Festetics-birtokon megejtett vadászaton terelte a herceget Somogyszob (Kaszó) felé. A herceg 1909-ben kibérelte az Esztergomi Főkáptalan erdeinek vadászati jogát. 1912-ben pedig viszonylag gyors tárgyalások után 7 millió koronáért megvásárolta a somogyszobi uradalmat (KAPOSI 2016). Ezt követően folyamatos földvásárlásokat folytatott uradalma környezetében. Az összes vásárlás révén mintegy 20.000 holdas birtokot szedett össze. Kaszón 1912–13-ban egy vadászkastélyt építettek, amely később a herceg legfontosabb lakhelyeinek egyikévé vált. A kastély az 1910. évi bécsi vadászati kiállításon használt Hohenlohe-pavilon mintájára készült. Később egy oldalszárnyat is építettek hozzá, s így vendégek fogadására is alkalmassá vált (NAGY-NAGY 2004:52-55). A vadászparadicsom kiépítése a herceg Magas-Tátrában lévő, csaknem 50.000 holdas javorinai uradalmának mintájára történt (KAPOSI 2019).

Az Inkey család iharosberényi és iharosi uradalmaiban a vadaskert mérete meghaladta a 2000 holdat, a többi területet erdők, halastavak, vadföldek, kertek stb. tették ki. A vadászaton azonban nem csak az uradalmi, hanem a községi bérbe vett területeken is gyakorolták. Az erdőelkülönítéstől 1890-ig, majd néhány év kihagyás után az egész időszakon át végig az

uradalom bérelte a „Községerdő”, „Községmező”, „Polgárerdő” és más hasonló elnevezésű területek vadászati jogát. Erre vadgazdálkodási szempontból feltétlen szükség volt, hiszen e részek az uradalmi erdők közé voltak ékelve, s így a vadnak ezeken keresztül kellett mennie (BENKOVICS 1891:54). Az uradalomban a századforduló idején kilenc erdőőr szolgált (NAGY 1992). A vadászat kezelése 1907-től nem volt annyira tervszerűtlen, mint a hazai uradalmak egy nem jelentéktelen részében, azonban komolyabb lelövési előírányzat, amelyhez mereven ragaszkodtak volna, nem volt. Inkey Pál a vadászat irányításához csak annyiban ragaszkodott, hogy a Vadaskertben golyóérett szarvasbikát és őzbakot csak hozzájárulásával lehetett elejteni. A nyilvánvaló selejt elejtését nem mindig véleményezte, s a Vadaskerten kívül teljesen szabad keze volt a főerdésznek (NAGY1992). Az Inkey család is rendelkezett impozáns, a vadászatok magas színvonalú megrendezéséhez hátterét biztosító kastéllyal.

A dél-dunántúli térségben mindegyik valamit is magára adó uradalomban az apróvad tenyésztésénél leginkább az angol fácánfélékre fektették a hangsúlyt, melyek tojásait összeszedték és kotlóstyúkokkal keltették ki. Volt, ahol kerti körülmények között, máshol pedig szabadföldön rendezett vadászatok keretében kerültek lelövésre. A fácánvadászat mellett a nyúl- és fogolyvadászat is kedvelt volt térségben. Vízivadászatok is rendszeresen voltak a Dráva vidékén és a Balaton mentén elterülő nádasokban, ahol a vadrécék és vadludak nagy számban keltettek és tanyáztak. Az apróvadak elszaporodását, a kímélés, gondozás és tenyésztés mellett, a dúvadak rendszeres irtása is előmozdította (UJVÁRY 1914). További érdekes vadászati mód korabeli gyakorlati megvalósításába enged bepillantást a visszaemlékezéseiben Széchényi Antal gróf, amikor azt írja, hogy ősszel és tavasszal, a fagy megjelenésétől függően lettek hetente kétszer a falkavadászatok megtartva a somogytarnócai Széchényi uradalom területén. Leírása alapján könnyen elképzelhetjük a vadászati eseményeket, amikor „...a felejthetetlen délsomogyi vidéken, vonzalék után és nyomán szaladtak a kopók, hangadásuk mint zene még ma is a fülemben van. Elképzelhető mennyi kedves ismerős, rokon, külföldi és számos lovas katonatiszt, úrlovasok vettek ebben a gyönyörű és izgalmas sportban részt” (SZÉCHÉNYI 2001:55-56).

6. Erdészet és vadászat a nemzetközi és hazai kiállításokon

Az első, kimondottan vadászati témájú nemzetközi kiállítás Bécsben, 1910-ben nyitotta meg a kapuit. Ez volt az első kísérlet arra, hogy egymagában a vadászatra s a vele legszorosabb kapcsolatban álló iparágakra szorítkozzon egy kiállítás. Eddig a vadászati kiállítások mindig a mező- és erdőgazdasággal kapcsolatosan szerepeltek (ERDÉSZETI LAPOK 1910). A 130-nál is több különböző, új és régi pavilonban és kisebb-nagyobb épületben vadászati témájú kiállítások (pl. trófeák csarnoka, vadászati statisztika, vadászati oktatás, vadászfegyverek), művészeti tárlatok (iparművészet, kerámiák, régi és modern művészet, zenepavilon), az egyes nemzetek vadászattal kapcsolatos bemutatói kaptak helyet és nagy számban voltak jelen a szórakozás, vendéglátás céljait szolgáló létesítmények is (SÜLE 2016).

A magyar pavilon a kiállítás egyik leglátogatottabb épülete volt. A Cyklopsz-fal utánzatából készült földszintre egy könnyedebb szerkezetű emelet következett, amelyet vörös színű, egy kimagasló és több kisebb toronnyal bíró tetőzet zárt le. A főkapu mellett két medvének szoborműve fogadta a látogatót. Az emeleti helyiségekben találtak helyet a nagyobb uradalmak kiállításai is. Saját pavilonnal voltak jelen Frigyes főherceg a bellyei, magyaróvári és véglesi uradalmaival, valamint Hohenlohe Kraft herceg a kaszói és javorinai uradalmaival. Előbbi a Baranya megyei parasztházak külsejével bír s legkiválóbb tárgya a Bellye vidéki tájat ábrázoló dioráma szarvasjelenettel. A Hohenlohe pavilon erősen tagozott, fából készült vadászlak, amelyben szintén a rendkívül hangulatosak a diorámák (ERDÉSZETI LAPOK 1910).

A fentiekben felvázolt hazai uradalmi vadgazdálkodási eredmények, maga a vadállomány és a vadászathoz kapcsolódó infrastruktúra minősége, több nemzetközi kiállításon is nagy sikerrel bemutatásra kerültek a vizsgált időszakban. Fontos volt azonban, hogy az országon belül is megfelelő szinten lehessen reprezentálni az eredményeket. Ezért is volt fontos az 1907 májusa és októbere között Pécsen megrendezett országos kiállítás és vásár, ahol az ország nagy- és kisiparosai és kereskedői legújabb termékeiket mutathatták be a nagyközönségnek. A rendezvény fő szervezője Zsolnay Miklós és a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara volt (KAPOSI 2006). A kiállítás idején különböző iparágak képviselői tartottak találkozót, de volt a gazdáknak, a vendéglősöknek, a borászoknak és a méhészeknek is kongresszusa. A déldunántúli uradalmak nagy számban szerepeltek erdészeti és vadgazdálkodási témákban (HORVÁTH 1998).

2. ábra: Erdészeti pavilon a pécsi országos kiállításon 1907-ben

Forrás: https://mandadb.hu/cikk/809813/1907_evi_Pecsi_Orszagos_Kiallitas_es_Vasar

A pécsi kiállítás egyik legérdekesebbnek tartott helyszíne az erdészet és vadászat volt. A nyers, kéregben levő tölgy- és nyírfából épült kiállítási pavilon a kiállítás főútjának a város felé eső oldalán nyert elhelyezést. Felsorolni is nehéz lenne a kiállítók és a kiállított termékek sorát. Néhányat kiragadva említem meg, hogy Széchényi István gróf kálmáncsai erdészete mellett Festetics Taszilo gróf csurgói erdőgondnokságának vadásztrófeái is ki voltak állítva a saját standjukon. Utóbbi esetében említésre méltó még a ritka szép kitömött vadhattyú, a szépen kitömött farkas és vaddisznófejek és a ritka erősségű vetett szarvasagancsok. Ezekről nem messze voltak elhelyezve a dioráma mellett Draskovich Iván gróf díjakat nyert vadaskerti szarvasagancsai, 28 darab ritka szép és erős őzagancsból álló gyűjteménye és a sellyei fácánfajok kitömött alanyai. A diorámától balra fekvő falon pedig Schaumburg-Lippe hg. dárdai uradalmának ritka erősségű szarvasagancs gyűjteménye és őzagancsai voltak láthatóak (ERDÉSZETI LAPOK 1907).

7. Összegzés

A dualizmus korszakában a magyar társadalmat irányító „elit” tagjai számára nagyon fontos kapcsolattartó és építő események voltak a különböző uradalmakban megrendezett vadászatok. A 19. század végére kezdett kialakulni a térségben annak a vadászturizmusnak az alapja, mely napjainkban is jelentős gazdasági hatással bír. A jó hírnév kialakulásában több tényező is közrejátszott. Adott volt a nagy kiterjedésű és jó minőségű erdőbázis, de nagy szerepe volt az 1879. évi erdőtörvénynek abban, hogy valamennyire visszaszorítsa vagy lassítsa az erdők törvény előtti időben bekövetkezett gyors léptékű csökkenését, s átalakítsa a gazdálkodók erdei vagyonukhoz való hozzáállását és szakmaiságát. Több vadfaj esetében is a magas volt a vidék vadsűrűsége. A magasabb minőséget és hozzáadott értéket adó

erdőgazdálkodásra és a megfelelő minőségű és létszámú vadpopulációra lehetett ráépíteni egy teljesen új szemléletű vadgazdálkodást. Előtérbe kerültek a vadászatokhoz háttérrel adó infrastrukturális problémák megoldásai is: magas színvonalú kastélyok és vadászkeretek kerültek kialakításra ebben az időszakban. A vadtenyésztésben a hangsúly egyre inkább a vadállomány minőségére irányult. Egészében úgy látom, hogy ebben a térségben a mai vadászati értékeinkhez az alapokat a vizsgált időszakban fektették le a kor szakemberei és gazdálkodói.

Irodalomjegyzék

BODMER, R. E. – LOZANO, E. P. (2001): Rural Development and Sustainable Wildlife Use in Peru. *Conservation Biology*. Volume 15, Issue 4, pp. 1163- 1170.

BOHNE, A. (2007). Wildlife valuation, trophy hunting and rural development. With illustrations from Selous Game Reserve and Selous-Niassa-WildlifeCorridor, Tanzania. Unpublished M. Sc. Thesis. Berlin.

BELLYE (1883): *Albrecht főherceg bellyei uradalmának leírása*. Bécs.

CSAPÓ, J. – MARTON, G. (2010): *Potential and Reality: Tourism Development as a Possible Source of Regional Management in the Drava Area, Hungary*. *Geographica Timisiensis*, 19 (1): pp. 89-98.

CSORBA, J. (1857): *Somogy vármegye ismertetése*. Pest.

CSÖRE, P. (1994): *A magyar vadászat története*. Mezőgazda Kiadó Budapest.

DÁVID, L. (2007): *A vidéki turizmus az Észak-magyarországi régióban, különös tekintettel a vidékfejlesztésre a 2007-13. évi agrár- és vidékpolitika tükrében*. *Gazdálkodás*, 51. évf. 4. szám 39-60.

DITZ, H. (1993): *A magyar mezőgazdaság*. Budapest.

DRASKOVICH, I. (2008): *Szarvasgazdálkodás*. Budapest.

FARAGÓ, S. (2009): *Vad és vadászat a dualizmus kori Magyarországon*. *Vadászat Magyarországon*. Rubicon. 20, évf., 7-8. 40-51.

GONDA, T. (2017): *A "tájzabálótól" a tudatos turistáig: A környezettudatosság erősödése a turizmusban*. PTE KPVK. Szekszárd, Pécs.

HIRSCH, A. (1903): *Somogy vármegye gazdasági monographiája*. Budapest.

HORVÁTH, CS. (1998): *A múzeum helytörténeti gyűjteményében lévő, Pécszet ábrázoló képes levelezőlapok VI. A Pécsi Országos Kiállítás és Vásár, 1907*. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 41-42. Pécs.

IHRIG, D. (1973): *A magyar vízszabályozás története*. Budapest.

KAPOSI, Z. (2001): *A magyarországi uradalmi rendszer változásai a XVIII-XX. században*. *Agrártörténelmi Szemle – Historia Rerum Rusticarum*. 23. évf. 1-2. 239-261.

KAPOSI, Z. (2007): *Die Entwicklung der Wirtschaft und Gesellschaft in Ungarn 1700-2000*. Schenk Verlag: Passau.

KAPOSI, Z. (2006): *Pécs gazdasági fejlődése 1867–2000*. Pécs.

KAPOSI, Z. (2009): *Kanizsa gazdasági struktúrájának változásai (1743-1848)*. Nagykanizsa.

- KAPOSI, Z. (2013): Egy szlavóniai nagybirtok gazdasági változásai. Közép-Európai Közlemények. 6. évf., No. 22. 3. 64-76.
- KAPOSI, Z. (2016): *Kaszópusztai vadászatok (1912–1926)*. Közép-Európai Közlemények. 9. évf., No. 32. 1. 72-83.
- KAPOSI, Z. (2017): *A kiegyezés szerepe a magyarországi mezőgazdaság fejlődésében*. Agrártörténeti Szemle – Historia Rerum Rusticarum. 58. évf. 1–4. 67–88.
- KAPOSI, Z. (2018): Széchenyi István gróf Zala megyei uradalmi (1814–1860). In: Kiss, G. (szerk.): *Széchenyi és Zala*. Zalaegerszeg. 35-58.
- KAPOSI, Z. (2018): *Az épített örökség szerepe a turizmus fejlesztésében. A kastélyhasznosítás tapasztalatai Somogy megye esetében*. Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok. 3. évf., 3. 18-27.
- KAPOSI, Z. (2019): *Uradalmak, földbirtokosok és birtokforgalom a Dél-Dunántúlon a 19. században*. Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok 14. Budapest.
- KAPOSI, Z. (2020/a): *Forstbewirtschaftung in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Nagykanizsa und Umgebung*. In: Malli, Rüdiger – Moll, Martin – Ruhri, Alois (szerk.): *Der Wald als Lebens- und Wirtschaftswachstum im pannonischen Raum – Forests as living space and economic sphere in the pannonian region*. Mogersdorf 47. Graz. 80-94. Das Land Steiermark.
- KAPOSI, Z. (2020/b): *A Dráva menti uradalmak gazdasági változásai a Trianon körüli években*. Agrártörténeti Szemle – Historia Rerum Rusticarum. 61. évf. 1-4. 1-25.
- KISS Z, G. (1991): Ormánsági változások. Fejezetek a 18–19. századi társadalom történetéből. Budapest.
- LUKÁCS, G. (2009): *A Festetics birtok gazdálkodási és vezetési reformja a XVIII. század végén*. Phd-értekezés. http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2009/Lukacs_Gabor_dissertation.pdf. Pannon Egyetem, Keszthely.
- MAGDA, R. – MARSELEK, S. (2010): *Vidék gazdaságtan I. A vidékfejlesztés gazdasága*. Főiskolai jegyzet. Gyöngyös.
- MAGYAR, E. (1981): *Településszerkezet és agrártermelés Somogy megyében a 18. században és a 19. század első felében*. In: Kanyar J. (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 12. Kaposvár.
- MAGYAR, Z. (2020): *A vadászturizmus és az országimázs kapcsolata*. Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok. V. évf. 4. 29-42.
- MAGYARI SZÁSZ, F. (1910): *Magyarország a Wiener Nemzetközi Vadászati Kiállításon*. Budapest.
- MAKAY-BERÓ, H. (2020): *A vadászati hatóság múltja, jelene, jövője Magyarországon*. Doktori értekezés. Pécs.
- MOLDOVÁN, T. (1980): *Vadászat Magyarországon*. Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, Budapest.
- NAGY, D. (1992): *Fejezetek az iharosi-iharosberényi uradalmak vadásztörténetéből*. In: Szili F. (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Levéltári évkönyv 23. Kaposvár.
- NAGY, J. – NAGY, E. (2004): *Kaszó 600 éve tényekben, anekdotákban és képekben*. Kaszó.
- RUMPF, J. (2016): *Erdőhasználat*. Budapest.

SCHIBERNA, E. – SZALAI, Á. (2015): *A vadgazdálkodási ágazat gazdasági elemzése. Nemzeti kincsünk marad-e a gímszarvas?* Tanulmánykötet Mészáros Károly tiszteletére. Sopron. 73–81.

SZABÓ, M. (2019): *Az 1879. évi erdőtörvény hatása a Dráva menti uradalmi erdőgazdálkodás és faipar fejlődésére.* Agrártörténeti Szemle – Historia Rerum Rusticarum, 60. évf. 1-4. 147-157.

SZEMETHY, L. - HELTAI, M. (2000): Ragadozó gazdálkodás: az elmélet összekapcsolása a gyakorlattal. A Vadgazdálkodás Időszerű Tudományos Kérdései, 1: 81-88.

SZÉCHENYI, A. (2001): A nagybirtok működése 1924-1944. Párhuzamok. Budapest.

T. MÉREY, K. (1963): *Az erdőgazdálkodás Somogy megyében (1700–1879).* Agrártörténeti Szemle – Historia Rerum Rusticarum, 5. évf. 1–2. 133-152.

TÓTH, P. (1988): *Somogy megye leírása 1812-ből.* In: Kanyar J. (szerk.): *Somogy megye múltjából.* Levéltári Évkönyv 18. Kaposvár.

TÖRŐCSIK, M. – CSAPÓ, J. (2018): Fogyasztói trendek hatása a turizmusra. In: Csapó J. - Gerdesics V. - Törőcsik M. (szerk.): *Generációk a turizmusban: I. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia. Tanulmánykötet.* 541. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar (PTE KTK), Pécs. pp. 8-22.

UJVÁRY, I. (1914): *Mezőgazdaság, állattenyésztés, szőlőművelés, erdészet.* In: Csánki D. (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Somogy.* Budapest.

VAJDICS, J. (2003): *Vadászturizmus a Dunántúlon.* Budapest.

WALLENDUMS, P. (2012): *Merre tovább, vadászturizmus?*
<http://magyarvadaszportal.hu/videkfejlesztes/merre-tovabb-vadaszturizmus/>

Egyéb források

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára. IV. 428. 134. doboz

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára. XI. 605. Erdészeti kimutatások, javaslatok 1815-1891.

BENKOVICS, I. (1891): *Somogy megyéből!* Vadászlap

ERDÉSZETI LAPOK (1907): 46. évfolyam 16. füzet

ERDÉSZETI LAPOK (1910): 49. évfolyam 15. füzet

<https://hunormagazin.hu/hirek/vadaszeletek-6-grof-draskovich-ivan-1878-1963>

NEBOJSZKI, L. (2009): *Bajai honpolgár.* In:
<https://sites.google.com/site/hercegszantotoertenete/home/helytoerteneti-irasok-tanulmanyok/fejdelmi-vadaszatok-a-bellyei-uradalomban>

PÉCSI NAPLÓ (1903): XII. évfolyam. 213. szám

SÜLE, Á. K. (2016): *Jánszky Béla és a bécsi Első Nemzetközi Vadászati Kiállítás magyar pavilonja.* Web: <https://docplayer.hu/2359320-Sule-agnes-katalin-janszky-bela-es-a-becsi-elso-nemzetkozi-vadaszati-kiallitas-magyar-pavilonja.html>

SOMOGYI HÍRLAP (1914): XI. évfolyam. 156. szám

SOMOGYI HÍRLAP (1906): III. évfolyam. 225. szám

SOMOGYVÁRMEGYE (1913): IX. évfolyam. 260. szám

VADÁSZ- ÉS VERSENYLAP (1890): 34. évfolyam. 1890-03-22 / 12. szám

VADÁSZ- ÉS VERSENYLAP (1897): 41. évfolyam. 1897-11-06 / 91. szám

VADÁSZ LAP (1906): 27. évfolyam. 17. szám

VADÁSZ LAP (1911): 32. évfolyam. 20. szám

VADGAZDÁLKODÁSI ADATTÁR (2021): Az Országos Vadgazdálkodási Adattár kiadványa. Csányi S. (szerk.) Vadgazdálkodási Adattár - 2020/2021. vadászati év. Országos Vadgazdálkodási Adattár, Gödöllő, 70 pp.